

FZM 306: Kuantum Mekanikii II

13. HAFTA

Deniz Yılmaz

KAYNAKLAR

Bu ders sunumu hazırlanırken aşağıdaki kaynak kullanılmıştır:

Kuantum Mekanii ve Atom Fizięi Ders Notları

Z. Zekeriya AYDIN

Ankara Üniversitesi

ÇOK ELEKTRONLU ATOMLAR

Bu bölümde iki veya daha fazla elektronlu atomları ele alacağız. Bu atomların ince-yapılarını inceleyip elektromanyetik ışınım ile etkileşmelerini inceleyeceğiz.

Çok elektronlu atomların elektron yapıları iki temel kural ile belirlenir:

- 1) Çok parçacıklı bir sistem, toplam enerjisi **minimum** olduğu zaman kararlıdır.
- 2) Pauli ilkesi: Elektronlar $\frac{1}{2}$ spinli (yani fermiyon) olduklarından, atomun her kuantum durumunda ancak ve ancak bir elektron bulunabilir. Aynı durumda iki elektron bulunamaz.

Bu iki kurala uyarak, Ze yüklü bir çekirdeğin etrafına elektronlar en düşük enerji düzeyinden başlanarak yerleştirilir:

$n=1$ düzeyine $\ell = 0$, $m_s = 1/2$ ve $m_s = -1/2$ olmak üzere 2 elektron konulur. Bu yerleşim $1s^2$ ile gösterilir.

Üçüncü elektron $+Ze$ yüklü çekirdeğin $n=2$ düzeyine girecektir:

$n=2$ düzeyine $\ell = 0$, $m_s = \pm 1/2$ olmak üzere 2 elektron konulur. Bu yerleşim $2s^2$ ile gösterilir.

Yine, $n=2$ düzeyine $\ell = 1$, $m_l = +1, 0, -1$ ve $m_s = \pm 1/2$ olmak üzere 6 elektron konulur. Bu yerleşim $2p^6$ ile gösterilir.

Böylece $n=2$ düzeyindeki 8 yer dolmuş olacaktır. Benzer şekilde $n=3$ kabuğunda da 18 elektron yerleştirilebilir. Bu şekilde Z tane elektronu yerleştirince nötral atomumuz kurulmuş olur.

$n=1, 2, 3, 4, 5 \dots$ kabuklarına sırasıyla K, L, M, N, Q kabukları denir.

Çok Elektronlu Atomlar İçin Schrödinger Denklemi

Çok elektronlu atomları incelemek için *merkezcil alan yaklaşımı* kullanılır. Bu yaklaşımdaki temel düşünce, her atomik elektronun çekirdek ve geri kalan elektronların oluşturdukları etkin bir küresel simetrik $V(r)$ potansiyeli içinde hareket ettiklerini varsaymaktır. Burada oldukça nitel bir inceleme yapılacaktır.

Schrödinger denkleminde gözönüne alacağımız etkiler:

- 1) Noktasal çekirdeğin Coulomb alanında elektronların kinetik ve potansiyel enerjileri,
- 2) Elektronlar arasındaki elektrostatik (Coulomb) itmeleri,
- 3) Elektronların spinlerinin yörüngesel hareketlerle olan manyetik etkileşimleri (spin-yörünge etkileşimleri)

3. maddedeki spin-yörünge etkileşmeleri pertürbasyon olarak ele alınır. 1. ve 2. maddedeki etkileşmelerin ele alınması halinde, bu sistemin Hamiltoniyeni aşağıdaki gibi yazılır:

$$H = \sum_{i=1}^N \left(-\frac{\hbar^2}{2m} \nabla_i^2 - \frac{Ze^2}{r_i} \right) + \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N \frac{e^2}{|r_i - r_j|} ; (i < j)$$

N elektronlu sistemin dalga fonksiyonu $\Psi(\mathbf{r}_1, \sigma_1; \mathbf{r}_2, \sigma_2; \dots; \mathbf{r}_N, \sigma_N)$ olmak üzere, Schrödinger denklemi:

$$\left(\sum_{i=1}^N \left(-\frac{\hbar^2}{2m} \nabla_i^2 - \frac{Ze^2}{r_i} \right) + \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N \frac{e^2}{|r_i - r_j|} \right) \Psi(r_1, \sigma_1; \dots; r_N, \sigma_N) = E \Psi(r_1, \sigma_1; \dots; r_N, \sigma_N)$$

biçimindedir. Hamiltoniyen $(\mathbf{r}_i, \sigma_i)$, $(\mathbf{r}_j, \sigma_j)$ çiftlerinin değiş-tokuşu altında **simetriktir**; dalga fonksiyonu ise Pauli ilkesi uyarınca tamamen **antisimetrik** olmalıdır.

İki Elektronlu Atomlar

Çekirdeğin durgun sayıldığı iki elektronlu sistemin Schrödinger denklemi, $r_{12} = |\mathbf{r}_1 - \mathbf{r}_2|$ olmak üzere

$$\left(-\frac{\hbar^2}{2m} \nabla_1^2 - \frac{\hbar^2}{2m} \nabla_2^2 - \frac{Ze^2}{r_1} - \frac{Ze^2}{r_2} + \frac{e^2}{r_{12}} \right) \Psi(r_1, r_2) = E \Psi(r_1, r_2)$$

şeklindedir. İki elektronun yeri değiştirilirse, $\Psi(r_2, r_1)$ de aynı denklemi sağlar. Dolayısıyla bu denklemin iki bağımsız çözümü olarak, bu iki çözümün

$$\Psi_+(r_1, r_2) = \frac{1}{\sqrt{2}} [\Psi(r_1, r_2) + \Psi(r_2, r_1)] \quad \Psi_-(r_1, r_2) = \frac{1}{\sqrt{2}} [\Psi(r_1, r_2) - \Psi(r_2, r_1)]$$

şeklinde çizgisel karışımları da alınabilir. Bunlara uzay koordinatlarının yerdeğiştirmesine göre **simetrik** ve **antisimetrik** dalga fonksiyonları denir.

Spini de dahil ettiğimizde iki elektronlu sistemin tam dalga fonksiyonu

$$\Psi(r_1, r_2) = \psi(r_1, r_2) \chi(\sigma_1, \sigma_2)$$

olarak yazılabilir. $\chi(\sigma_1, \sigma_2)$ spin dalga fonksiyonları 1. ve 2. elektronun $\chi_1(\sigma_1)$ ve $\chi_2(\sigma_2)$ dalga fonksiyonları cinsinden kurulabilir. Her iki elektronun açısal momentum işlemcileri de S_1 , S_2 , S_{1z} ve S_{2z} ile gösterilir.

$$S_1^2 \chi_1(\sigma_1) = S_1(S_1+1) \hbar^2 \chi_1(\sigma_1) \quad S_{1z} \chi_1(\sigma_1) = \sigma_1 \hbar \chi_1(\sigma_1)$$

$$S_2^2 \chi_2(\sigma_2) = S_2(S_2+1) \hbar^2 \chi_2(\sigma_2) \quad S_{2z} \chi_2(\sigma_2) = \sigma_2 \hbar \chi_2(\sigma_2)$$

Elektronun spini $\frac{1}{2}$ olduğundan $S_{1,2} = \frac{1}{2}$ olup $\sigma_{1,2} = \pm \frac{1}{2}$ değerlerini alabilir.

İki elektronlu sistemin toplam spini

$$\mathbf{S} = \mathbf{S}_1 + \mathbf{S}_2$$

olarak tanımlanır. $\mathbf{S}^2$ ' nin özdeğerleri $S(S+1)\hbar^2$ olup S kuantum sayısı S_1+S_2 ' den $|S_1-S_2|$ ' ye kadar birer atlayarak değer alır. Buna göre $S=1$ ve $S=0$ değerleri olasıdır.

$S=1$: spin üçlüsü (spin triplet), $M=+1, 0, -1$ değerlerini alır.

$S=0$: spin birlisi (spin singlet)

Bunları $\chi_1(\sigma_1)$ ve $\chi_2(\sigma_2)$ ' lerin çarpımları cinsinden aşağıdaki gibi kurarız:

$$\chi(1, M) = \left\{ \begin{array}{c} \chi_1(1/2)\chi_2(1/2) \\ \frac{1}{\sqrt{2}}(\chi_1(1/2)\chi_2(-1/2) + \chi_1(-1/2)\chi_2(1/2)) \\ \chi_1(-1/2)\chi_2(-1/2) \end{array} \right\} \quad \text{SİMETRİK}$$

$$\chi(0,0) = \frac{1}{\sqrt{2}}(\chi_1(1/2)\chi_2(-1/2) - \chi_1(-1/2)\chi_2(1/2)) \quad \text{ANTİSİMETRİK}$$

Dolayısıyla uzaysal dalga fonksiyonu simetrik ise spin dalga fonksiyonu antisimetrik, ya da uzaysal dalga fonksiyonu antisimetrik ise spin dalga fonksiyonu simetrik olmalıdır:

$$\psi_+(\mathbf{r}_2, \mathbf{r}_1)\chi^{(A)}(0,0) \quad \text{PARA durumlar}$$

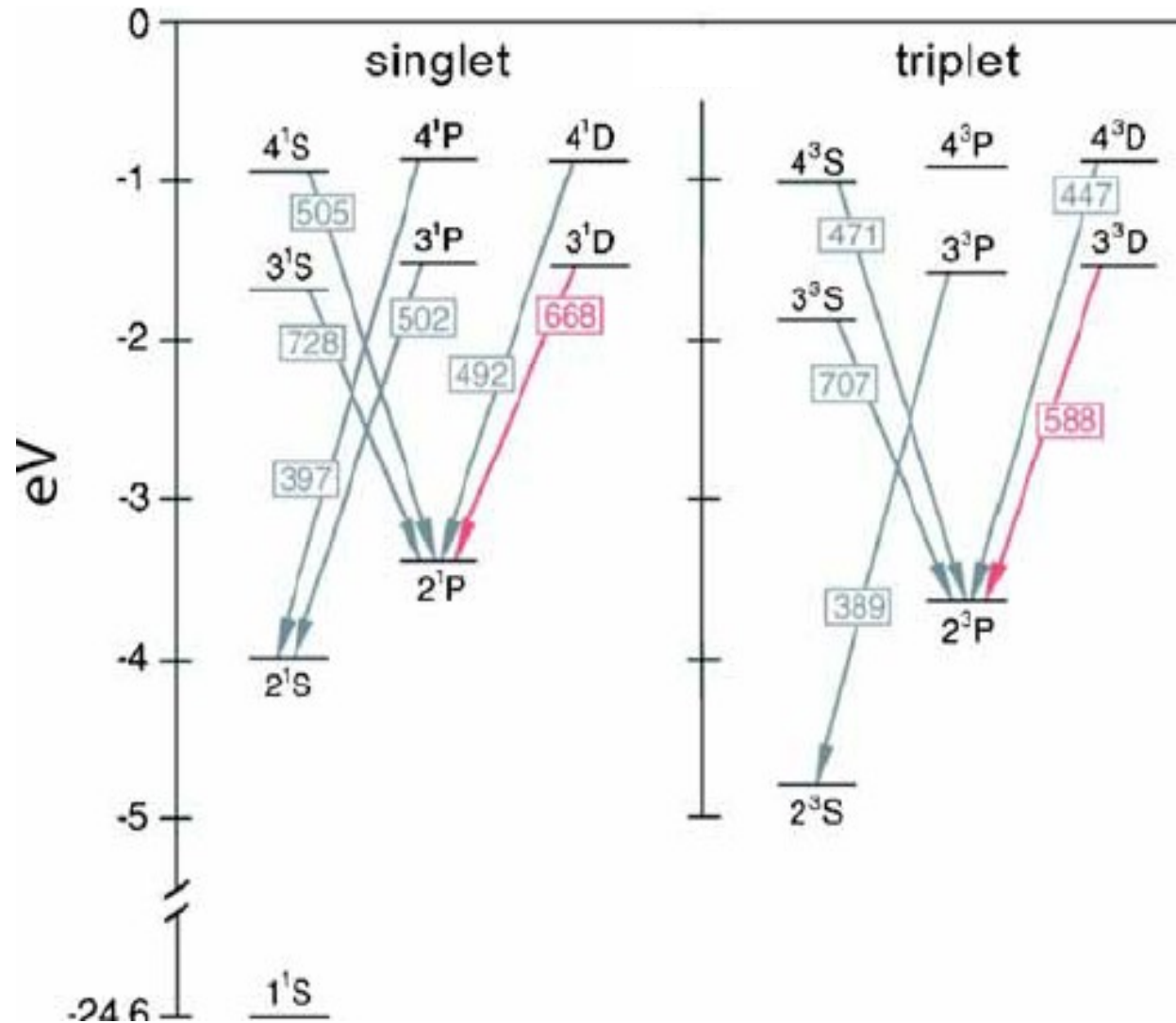
$$\psi_-(\mathbf{r}_2, \mathbf{r}_1)\chi^{(S)}(1,1) \quad \text{ORTO durumlar}$$

Elektronların yörüngesel açısal momentumları $\mathbf{L}_1$ ve $\mathbf{L}_2$; spinleri $\mathbf{S}_1$ ve $\mathbf{S}_2$ olmak üzere $\mathbf{L} = \mathbf{L}_1 + \mathbf{L}_2$ ve $\mathbf{S} = \mathbf{S}_1 + \mathbf{S}_2$ ' dir ve özdeğerleri sırasıyla $L(L+1)\hbar^2$ ve $S(S+1)\hbar^2$ ' dir. Russel-Saunders gösteriminde L ' nin aldığı her değere bir kod harfi verilmiştir:

$$\begin{array}{cccccc} L= 0, & 1, & 2, & 3, & 4, & 5, & \dots \\ & S, & P, & D, & F, & G, & H, & \dots \end{array} \quad (2S+1)(L)_J$$

$\mathbf{J} = \mathbf{L} + \mathbf{S}$ olmak üzere özdeğeri $J(J+1)\hbar^2$ ' dir.

Helyum atomunun para ve orto durumları

Helyum atomunun tüm enerji düzeyleri

